

ANTON PANN AND THE FOLKLORIC ERRUDITION

Ileana Șendrescu (Băluță)
PhD Student, University of Pitești

Abstract: Romanian literature seems to have been developed between two major coordinates: the Balkans and the Occident. Anton Pann excelled in the former. Many chose to move towards the Occident. Ion Barbu was fascinated by both of them.

The hereby paper aims to highlight several aspects of Anton Pann's work, by means of which he explored the Balkan background of Romanian sensitiveness.

Key words: saying, aphorism, buffoonery, play, burlesque.

Anton Pann este una dintre figurile cele mai interesante ale începuturilor literaturii noastre moderne, întrucât se plasează în complementaritate cu Ion Creangă în constituirea laturii populare a literaturii române.

Supranumit de Vasile Alecsandri *Păcală cel literat* și de Eminescu *finul Pepelii*, Anton Pann poate să revendice titlul de *povestitor al vorbei*, constituind o problemă pentru cercetătorul și istoricul de azi, un autor care a pus în joc la un moment dat înseși temeliile evoluției noastre literare. Este vorba despre alegerea între cele două coordonate majore: Balcania și Occident, între o limbă și o literatură pornită de lumea de jos, populară, și una apărută pe cale cărturărească. Într-un moment crucial din istoria și evoluția spirituală a poporului nostru, rolul lui Anton Pann a fost mai mare decât este recunoscut. Prin felul cum a conceput-o, luând-o din gura poporului ca s-o dea tot poporului, înnodând cugetul popular cu multe din comorile înțelepciunii orientale, opera sa a dovedit o autenticitate deosebită. Activitatea sa folcloristică s-a împletit cu cea muzicală, acestea fiind completate de cea poetică.

Astfel, influența orientală (dacă o putem defini ca *influență* culturală) venea pe două căi: una tradițională, estică și una nouă, vestică, ceea ce a determinat două moduri de percepție creativă: unul de factură orientală, iar celălalt de factură romantică, astfel cultivând *imaginea tradițională a Orientului, tară a înțelepciunii și a proverbelor*.¹

¹ Muthu, 1769,p. 77

Referitor la această *imagine* nu poate fi însă eludată viziunea călinesciană, care îi identifică operei lui Anton Pann surse apusene noi, ajunse în același context de influență culturală occidentală; viziunii călinesciene îi trebuie asociată, totuși, viziunea orientalismului lui Anton Pann, despre care *Paul Cornea* scria că *nu se împotrivea modernizării, dar nici nu-și punea giubeaua la naftalină*.²

D. Popovici scria că *Anton Pann se caracterizează printr-un ochi oriental pentru care viața se desfășoară într-un ritm lent și sub lumini colorate*³, într-un loc și într-un mod *la mijloc de rău și bine*, ca în *cetatea Isarlîk* a lui *Ion Barbu*, poetul care pleda *pentru o mai bună cinstire a lui Anton Pann*.

Relația de continuitate și cea de discontinuitate între Anton Pann și scriitorii ulteriori (ar trebui adăugat și Ion Barbu) ne fixează atât rolul lui Anton Pann în corelația Orient-Occident, cât și erudiția sa culturală și creativitatea literară, ce conjugă dionisianismul cu apolinismul, profanul cu sacrul, Occidentul cu Orientul, invocându-se aici *filonul balcanic*.

Antonpannismul a devenit sinonim cu balcanismul. Conceptul conține ceea ce-i dăruim, fiind echivoc și poetic. Antonpannismul se transformă în înțelepciune pentru a lăsa de neatins spectacolul bufoneriei amare, în care inerțiile sunt rând pe rând divulgate, demontate, oropsite, în regăsirea veseliei.

Dacă se lasă greu definit, antonpannismul este cu atât mai interesant cu cât îmbină iute condeiul și-l face să-și uite riscurile, definindu-l astfel chiar scriitorul: *De iute ce sunt, trei abia mă țin,/Din nasul meu curge miere și venin./Glas nu am, dar stiu să strig când voi fi pus./Mă aude Răsărit și Apus/Eu lumea o-mpăciuiesc și-o-nvrăjbez./Eu pe toți îi bucur și întristez.* (Luceafărul, nr.38, 20 septembrie 1969, p.2)

Pentru Ion Barbu, el exprimă apartenența la un Orient atemporal, încremenit în ritmuri de o bufonerie somptuoasă și hieratică. Lumea lui Anton Pann sugerează un anumit balcanism, un tip de balcanism bizantin.

S-a spus uneori că Anton Pann este folclorist. Într-adevăr, transcrierile sale au fost dintre cele mai întinse, iar scrierile compuse de el alcătuiesc un izvor folcloric de cea mai mare însemnătate. Mai ales în materia proverbelor nimeni nu a dat o colecție mai bogată a paremiei populare. Un folclorist este totuși un om de știință și meritul său constă în întinderea investigațiilor și în exactitatea transcrierilor sale. Scriitorul nostru dispune cu libertate de

² Cornea, 1964, p.77

³ Popovici, 1968,p.109

materia populară. Nu-i schimbă forma, ci grupează proverbele după afinitățile lor în capitolele unui adevărat tratat de morală practică, ale cărei teme sunt: *despre cusururi sau urâciuni; despre pedanti sau copilăroși; despre vorbire; despre minciuni și flecării; despre năravuri rele; despre leneși; despre beție; despre lucrare; despre învățatură; despre negoț și tovărășie; despre amor și ură; despre neunire și neînțelegere, despre iuțea și mânie; despre amicitie sau prietenie, ș.a.m.d.*

Folclorist, desigur, până la un punct. *Cel dintâi folclorist al nostru*⁴, cum spunea George Breazul, *Pann n-are noțiunea de folclor, nu respectă autenticul țărănesc, ci împestritează graiul popular cu cel cult, uneori grotesc, foarte adeseori însă cu efect cromatic, uluitor.*⁵ Darul său de a versifica, nu fără a căuta greutățile, sunt extraordinare: *Eu nu îți zic alta decât să știi cum că/După cum ești mare și vrednic de muncă./Când te tocmești cere să-ti dea plată bună. (Povestea vorbei 1847)*

*Om cu două guri și patru limbi, dând senzația că se hrănește din folclor, el n-a fost niciodată folclorizant*⁶, spunea Nichita Stănescu. El schimbă forma materiei populare, se joacă, poezia țărănească se amestecă cu poezia de mahala și cu anecdotica de circulație universală. Un prim ton umoristic vine din ușurința cu totul mecanică cu care se versifică chestiuni curente, cu o repeziciune aforistică de natura bufonadei: *Sarea când e umedoasă arată ploaie sau nor./Iar când este uscăcioasă va fi timp dogoritor./Când nu arde focul bine și lumânarea frumos/Să fiți siguri că ne vine de undeva un nor gros. (Povestea vorbei 1847)*

Metoda fundamentală este aglomerarea de sentințe, folosirea de aforisme, ca o idee inițială și printr-o asociație largă, alinierea lor după un program ritmic, întotdeauna cu efect burlesc: *Aideți să vorbim degeabă/Că tot n-avem nici o treabă./Fiindcă./Gura nu cere chirie/Gura nu cere chirie/Poate vorbi orice fie./De multe ori însă/Vorba, din vorbă în vorbă/Au ajuns și la cociorbă/Și-atunci vine proverbul:/Vorba pe unde a ieșit/Mai bine să fi tușit. (Povestea vorbei 1847)*

Pann are meșteșugul măscăriei fine, al amestecului savuros de mirosuri lingvistice tari. Toate mașinăriile comediei sunt folosite, cu materie aforistică, monologul, dialogul cu replici simetrice, jocurile de *a parte*, micile bufonerie de limbaj sau de mimică.

⁴ Panaitescu, 1957, p.444-446

⁵ Călinescu, 1988, p.209-214

⁶ Stănescu, 1992, p.7

Poet liric, dar fără o conștiință lirică superioară. *Scriind imi petrec vremea foarte dulce*⁷, spunea undeva omul care a analizat calitatea ironiei și satirei susținute în opera sa. Pe poetul Pann îl aflăm, însă, nu doar din aceste ilustrări literare, ci mai ales din felul cum sunt înapoiate lumii zicalele și proverbele. O vorbă cheamă pe alta, și ce te surprinde este vastitatea cunoștințelor în domeniul respectiv. Ai impresia că un corn al abundenței paremiologiei se răstoarnă și că niciodată nu se va epuiza.

Paginile scriitorului sunt pline de viață, oferindu-ne un spectacol impresionant. Uneori se îndepărtează de temă, dar cursul ideii se întoarce la matcă. Iată un exemplu: capitoul se intitulează "*Despre lucrare*" și începe așa: *Celui cu meserii multe/Casa-i este fără curte*. Pann notează o nouă zicătoare ce ne aduce și mai departe: *Popa cu opinci încălțat/De puțini e ascultat*.

(*Povestea vorbei 1847*)

Astfel, scriitorul Anton Pann are realizări trainice în opera sa epică, în snoave și fabule, în povestiri și povești, mai ales în cele patru cărți însemnate ale sale: *Fabule și istorioare, O șezătoare la țară, Povestea vorbei și Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*. Toate acestea sunt neprețuite, scriitorul străduindu-se să le adapteze societății românești din vremea lui. Și-a îndreptat atenția către mediul sătesc, care-i era familiar, povestind întâmplări și conturând tipuri și moravuri ce denotă prostia, ipocrizia, viciile slugilor și stăpânilor, cucoanelor, cârciumarilor, brutarilor, pierde-vară, gură-cască, o lume naturală și pitorească aflată la hotarul dintre realitate și fascinație, străbătută de motive arhaice, de folclor, de întâmplări magico-orientale autohtonizate, de un nucleu de umor fin, toate într-o cugetare etică specifică românilor.

Povestitor în cea mai mare măsură, ceea ce a urmărit Anton Pann în toate scrierile sale de seamă a fost să transmită o învățătură, o maximă de viață, o îndrumare pentru buna întocmire a unei existențe omenești. Morala lui Pann este cea a unui om din Orient, aceea a unui om credincios. *Temeiul înțelepciunii este frica lui Dumnezeu*, ne învață scriitorul. Ni se recomandă credința proprie și toleranța față de toate credințele străine: *Cinstește toate legile, dar te închină numai la a ta; căci cel ce se închină la două credințe, acela nici o lege n-are și la toți e-n ură mare*.

O caracteristică importantă a folclorului este anonimatul autorului, chiar dacă acesta circulă din om în om, de la popor la popor adaptându-se la mediul social și cultural. Așa se

⁷ Pann, 1968, p. 89-91

explică atâtea variante ale creațiilor populare, ale diferitelor culturi asiatică, grecești, europene, cultură de tip medieval și feudal numită cvasi-folclorică pentru că se făcea pe baza manuscriselor cu multe variante ca și creația orală, acestea fiind copiate și recopiate. Acest tezaur pe care noi îl numim folclor are o strânsă legătură cu poporul. Cărțile populare nu sunt populare prin răspândirea lor, ci prin resursele lor, adică străvechea creație orală. Circulația cvasi-folclorică prin manuscrise a fost și la noi, începând de la sfârșitul secolului XVII-lea. Anton Pann constituie o operă bazată pe motive și teme care se găsesc în variante asemănătoare în toată lumea și reprezintă o verigă ce leagă vechile culturi ale Asiei de Europa.

Traducător, Anton Pann, știa grecește, turcește, rusește și românește, iar prin această circulație cvasi-folclorică avea la dispoziție bogăția populară condensată în proverbe, zicători, pilde și povestiri în care se întâlneau culturile din Grecia, Bizantin, Turcia, Asia și care au lăsat urme profunde în folclorul balcanic. Erudiția sa în materie de folclor, de tradiție orală, populară, țărănească și universală este enormă. Stau la baza operei sale surse diferite, Anton Pann și-a luat o parte din cântecele sale populare direct de la lăutarii de la țară. Așa se explică varietatea și astfel alcătuiește un izvor important pentru cunoașterea trecutului cântecului nostru popular. Avea însă la dispoziție, prin această circulație cvasi-folclorică atâtea manuscrise în limba română ce îi desfășuraseră și pe alții în trecut. Reiese că Pann a prelucrat versuri, manuscrise, și poezii răspândite pe cale orală. A pus la contribuție izvoare cărturărești, vechi manuscrise în circulație la noi ca *Hristoitia*, *Bertoldo*, *Archir și Anadam*, culegeri de maxime, ca lucrarea de la 1826 a lui *Dinicu Golescu*.

Pe cale orală sau scrisă, prin adăugări sau transformări descoperim că Anton Pann nu a reprodus ci a transcris cu modificări de natură stilistică. Creația propriu – zisă se amestecă cu reproducerea unor materiale de natură străină, repovestind cu alte cuvinte și producând un motiv întâmplător. În realitatea folclorică, proverbele nu apar singure ci explicate. Așa apar și în *Povestea vorbii* a lui Anton Pann. Este ca acel joc între *Spiel und Ernest* pe care îl întâlnim în alte genuri ale creației populare, *cu motive în folclorul antic indian și ebraic*.⁸

Cunoscător a mai multor limbi Anton Pann a putut să aibă contact direct cu alte culturi, devenind erudit de factură orală. Un alt izvor important al scrierilor sale sunt elementele vechi indiene, elementele de literatură bizantină și de literatură medievală-occidentală. Se întâlnesc aici târgurile balcanice cu povești și anectode, Bizanțul și cărțile populare din Occident.

⁸ M. Gaster, 1983, p.107-111

Pe baza cercetării *Gaster* a arătat că *Arghir și Anadam* provine din *Viața lui Esop* operă a orientului asiatic, trecută apoi prin Bizanț și prin traduceri slavone și românești, semnalate în manuscris în secolul al XVII-lea. În *Povestea vorbei* există o snoavă după proverbul: *Unde e minte multă e și nebunie multă!* O snoavă asemănătoare de găsește și în *Gesta Romanorum*, culegere de istorioare a evului mediu și în cartea italienilor *Bertoldo*, apoi în povestirile turcești din sudul Siberiei, poveste de origine maură dramatizată de *Hans Sachs*. *Hristoitia* sau școala moralului care învață toate moravurile și obiceiurile cele bune, reproduce opera *De civilitate morum puerilium* a lui *Erasmus de Rotterdam*.

Am dat aceste exemple pentru a arăta ce izvoare îndepărtate se găsesc în opera lui Pann. Toate dovedesc erudiția lui Pann în multe sfere culturale. Anton Pann se dovedește a fi un scriitor original, crescut la școala imaginației fabuloase și a înțelepciunii Orientului cu experiențe literare noi de tip cvasi-folcloric, știe să folosească cunoștințele erudiției sale orale pentru a realiza opere personale. Transcrierile folclorice ale lui Anton Pann au fost dintre cele mai întinse și acestea constituie un izvor folcloric important, căci într-adevăr, nimeni, înainte de *N. Zanne*, nu a dat o colecție mai mare de maxime populare.

Opera sa originală, prin coordonatele ei etice, estetice, prin arta povestirii și prin frumusețea limbii folosite, rămâne un capitol distinct pentru literatura noastră. Este punctul de intersecție ce leagă Orientul de Occident, spiritul vechi cu experiența omului simplu. Cunoșcător al literaturilor balcanice populare, Anton Pann este o prelungire a acestora în literatura română, aflat la granița dintre balcanism și spiritualitate orientală, legat simultan atât de lumea veche, fanariotă, cât și de cea nouă, romantică. El se înscrie, prin activitatea sa, dar mai ales prin culegerea, prelucrarea și versificarea cârților populare, în tradiția cronicilor rimate și naratorilor populari din veacul al XVIII-lea.

Prin Anton Pann, cultura și literatura română este valorificată, creația populară este abordată în diversitatea ei, scriitorul împrumutând teme și motive, subiecte și formulări specifice, un limbaj colorat și plin de consistență.

Priceput și savuros povestitor, inepuizabil umorist, înaintas deopotrivă al lui Creanga și Caragiale a îmbogățit literatura, *a rumânit-o*, cu specii pe care mulți alții nu le-au cultivat, iar în cazul unora nimeni nu l-a întrecut.

BIBLIOGRAFIE

1. Anghelescu, Adrian, postfață la *Momente*, Editura Minerva, București, 1986

2. Boldescu, Florin Leonard, prefață la *Povestea Vorbii*, Editura Miracol, București, 1996
3. Caragiale, Mateiu, *Craii de Curtea-veche*, Editura pentru Literatură, București, 1965
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1988
4. Ciobanu, Gh. : *Anton Pann si Românirea Cântărilor Bisericești* studii de etnomuzicologie și bizantinologie, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974
5. Cioculescu, Barbu, prefață la Mateiu I. Caragiale *Opere*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994
6. Cornea Paul, *Anton Pann*, București, Editura pentru Literatură 1964
7. Dan, Ilie, *Anton Pann*, Editura Albatros, București, 1989
8. Foarță, Șerban, prefață la *Povestea Vorbii*, Editura Hyperion, Chișinău, 1992
9. Gaster, M., *Literatura populară română*, Editura Minerva, București, 1983
10. Muthu, Mircea, *Literatura română și spiritul sud-est european*, București, Editura Minerva 1769
11. Panaitescu, D., *Mentiuni de istoriografie literara si folclor*, Editura pentru Literatura, Bucuresti, 1957
12. Perpessicius, prefață la *Craii de Curtea-veche*, Editura pentru Literatură, București, 1965
13. Piru, Al., *Istoria literaturii române de la început până azi*, Editura Univers, București, 1981
14. Săndulescu, Al., postfață la *Povestea Vorbii*, Editura Minerva, București, 1982
Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol II, București, Editura Minerva
15. Stănescu, Nichita, *Temenea lui Anton Pann*, postfață la *Povestea Vorbii*, Editura Hyperion, Chișinău, 1992
16. Vianu, Tudor, *Scriitori clasici români*, Editura Albatros, București, 1998
17. *Bicentinar Anton Pann, Studii și comunicări*, Râmnicu Vâlcea, 1969